

Natuur, vervlochten in de cultuur van Heiloo en het Geestmerambacht

Een terugblik en... vele uitdagingen voor de toekomst

Ger Kalverdijk

Waar een gezellige ledendag naar een inspirerende omgeving, georganiseerd door en voor enthousiaste IVN-ers, al niet goed voor is... De zeer geslaagde dag naar Wieringen van 12 juni bracht mij er in ieder geval toe achter de computer te krui-
pen en gevolg te geven aan de kopijoproep van Jan Vrouwe in het laatste BLAD nummer 21.

Na overleg met de redactie van ons voortreffelijke 'BLAD', Ingrid in de bus naar Wieringen en Jan al eerder, waag ik het erop jullie aandacht te vragen voor wat herinneringen aan het Geestmerambacht, speciaal de Langedijk, waar ik ben opgegroeid en me nog altijd mee verbonden voel: het Geestmerambacht. Omdat ik ook verknocht ben aan mijn tegenwoordige woonplaats Heiloo en velen mij als oudgediende niet kennen, lijkt het me logisch eerst te beginnen met wat Heiloose actualiteit.

Heiloo en Nijenburg, een nieuwe kans?

Dankzij de cursus o.l.v. onze onvolprezen Agnes (ruim 20 jaar geleden) ben ik als natuurgids 'met een cultureel tintje' nog steeds ingeroosterd op het landgoed Nijenburg.

Kort na het overlijden van de laatste bewoners van het Huis, de heer en mevrouw Snethlage-van Foreest, hield ik een paar powerpoint-lezingen. Daarbij

Nijenburg Foto Paul ten Have

bleek veel sympathie te bestaan voor het **openhouden van Huize Nijenburg** voor de burgers van Heiloo e.o. De commissie, die kort er na mede daaruit voortkwam, heeft de publieke functie en openstelling van de eerste verdieping, alsmede de antieke keuken op de begane grond, weten te waarborgen na pleidooien bij de gemeente en de eigenaar, de stichting Hendrick de Keyser. Het koetshuis en de andere huisverdiepingen worden na de restauratie uiteraard verhuurd om voldoende financiële basis te krijgen. Naast de Historische Vereniging en de

archeologische vereniging Baduhenna, toonden meer partijen belangstelling voor o.a. vitrines in de voormalige bibliotheek. De gerestaureerde Blauwe Kamer met het waardevolle poppenhuis, alsmede tientallen teruggebrachte schilderijen zullen weer voor een sfeervolle entourage zorgen. Met de mogelijkheid van catering in de tot ca. 40 personen beperk-

te ruimte, geschikt voor besloten familiebijeenkomsten, zakelijke ontvangsten, muziekpremières enz., moet de levensvatbaarheid uiteraard nog blijken.

Hopelijk is er naast de cultuurhistorische inbreng ook natuurhistorische belangstelling! Natuurmonumenten, die het omringende landgoed met de Heilooër bossen beheert, heeft voorzichtig interesse getoond, maar of het IVN er ook iets in ziet moet nog onderzocht worden. Kopje koffie als begeleiding van onze excursies? Een wisselexpositie om de zoveel jaar? Kortom de vraag aan ons allen: is er in Heiloo nog wat voor ons te doen om deze uitgelezen kans te benutten?

Kroonjuwelen in het Geestmerambacht

De schilderachtige vaarpolder Geestmerambacht van mijn jeugd met zijn ca. 15000 eilanden werd ingrijpend veranderd in een veel minder karakteristieke rijpolder, gepaard gaande met oprukkende HAL-verstedelijking. Gelukkig is er wel veel oude natuur bewaard gebleven (bijvoorbeeld de Kleimeer en het Oosterdel) en is er ook veel nieuwe natuur (vnl. in en om het

Nijenburg Foto Jaap van Rossum

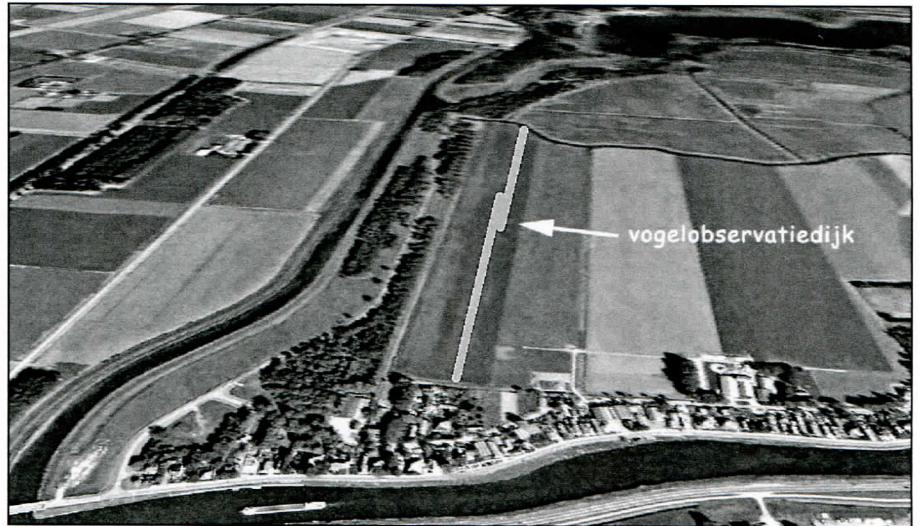

recreatiegebied Geestmerambacht) voor teruggekomen. Daarover wil ik het in de rest van mijn artikel nog hebben. Na mijn pensionering uit het MTS-onderwijs in Alkmaar heb ik in 1992 de grondslag kunnen leggen voor de **Stichting COOG** (Coördinatie Onderzoek Oud-Geestmerambacht) die intussen met steun van ong. 160 leden vijf boeken heeft uitgegeven over de agrarische geschiedenis, met name de verdwenen veld- en waternamen van het gehele Geestmerambacht. Waarschijnlijk volgen er nog drie of vier. Zie onze website www.coog.nl en ons blad COOG-BLICK.

Tot mijn genoegen zie ik in onze IVN- en KNNV-kringen steeds meer aandacht komen voor het polderlandschap en de dorpen van het z.g. Groot-Geestmerambacht, waartoe ook Heerhugowaard eertijds werd gerekend. De oudste vermelding Gheestmanambochte uit voorjaar 1320 door bisschop van Zuden, waterschapsadviseur van de Graaf van Holland Willem de Goede, maakt mede duidelijk dat de ontginning vanuit Kennemerland en Vrone is begonnen. In die tijd behoorde de Langendicke ook bij Kennemerland. Een historische rechtvaardiging om het mooie werk van IVN en KNNV zonder schroom nog meer uit te strekken vanuit de kust naar de achterliggende polders en dorpen.

In de BLAD-nummers 20 en 21 stonden mooie verslagen van Langedijker initiatieven, zoals de oeverzwaluwwand en een bezoek aan het culturele kroonjuweel in Broek op Langedijk, de oudste doorvaarveiling van Europa. Heel interessant was de vergelijking die Pieter Korstanje na ruim 40 jaar maakte met de in 1968 verrichte inventarisaties van twee andere (natuur-)kroonjuwelen.

Ik had na een HBS-reünie van **Piet Schroevers** deze inventarisaties gekregen, die hij als beginnend RIVON-bioloog had verricht om de waarde van o.a. het Oosterdel en de Kleimeer in te schatten, zodat deze niet ten prooi zouden vallen aan de toen juist begonnen rigou-

locatie toekomstige vogelobservatiedijk Nieuwe Zijtwinde (bron Google Earth)

reuze herverkaveling. Piet Schroevers en zijn tweelingbroer Wim waren in de jaren '50 enthousiaste NJN-ers uit Alkmaar, die later beiden bioloog zouden worden en toen vooral in de Pinkster- en Zomerkampen met de leden van onze afdeling NJN-Langedijk optrokken. Wij spraken op de reünie af er in een toekomstig BLAD wat meer over te vertellen, dus sla ik die leuke NJN-tijd nu maar over.

Terug naar onze GA-sieraden. Om de kroonjuwelen Oosterdel en Kleimeer te laten flonkeren, ontwikkelden staatsbosbeheer, recreatieschap, provincie, gemeenten en andere instanties steeds meer activiteiten, maar wellicht kunnen wij als milieu- en natuurbehartigers deze sieraden van het Geestmerambacht ook nog wat oppoetsen?

Het Oosterdel

Het Oosterdel verkeert gelukkig in een fase van vernieuwing en enthousiasme na tientallen jaren van onzekerheid en verwaarlozing. Nieuwe beheersmogelijkheden met inschakeling van sociale zorgcliënten van 'Scorlewald' en steun vanuit de pachters van Veldzicht zullen proberen de historische tuinbouw op de eilandjes te handhaven, waarbij de Broeker Veiling met zijn rondvaarten een belangrijke rol speelde en nog verder kan spelen.

Of de natuurwandeling en de bomen op de dijkes rondom het gebied zullen blijven, is een lastige vraag, omdat de tuinders de vogels in de bomen niet zien zitten (eigenlijk dus juist wèl).

Het Geestmerambacht met de Kleimeer

Behalve de goede initiatieven in eigen kring zouden recreanten en bewoners uit het HAL-gebied m.i. prijs stellen op exposities, activiteiten en excursies uitgaande vanuit een nog ontbrekend **bezoekerscentrum**. In het budget dat was gereserveerd voor de verdubbeling van zowel het recreatiegebied Geestmerambacht als de Kleimeer had men een bezoekerscentrum niet ingecalculeerd. Maar wellicht is er door b.v. het vrijkomen van opgeheven bedrijfsgebouwen later nog wel een kans zo'n centrum te stichten; dit is in de begeleidende Klankbordgroep aan ons (Stg. COOG) toegezegd.

Door het beheersbureau o.l.v. Ir. Fred Rodenbach is ook de suggestie overgenomen een **Nieuwe Zijtwinde** parallel aan de huidige z.g. Nieuwe Weg (N504) en noordelijk van de Kleimeer aan te leggen, die kan dienen als **vogelobservatiedijk**. Deze nieuwe dijk zal zuidelijk van de oude middeleeuwse Zijtwinde komen, die volgens historische beschrijvingen,

veldnaamonderzoek en bodemonderzoek omstreeks 1200 na Chr. is aangelegd. De ongeveer 5 km lange Zijtwinde van Koedijk naar Langedijk, die als zijwand (winde, wende, wand) van een ontginningsblok diende en tevens tot ca. 1980 als bannegrens van drie bannes fungeerde (later ook als gemeentegrenzen), beschermde Vrone (het latere Sint-Pancras) tegen de vloed van de zee vanuit de Zijpe en het Rekerwad. Het beperkte, wat teleurstellende archeologisch onderzoek dat daar op de nieuwe zuidelijker gelegen locatie plaatsvond leidde tot verwarring, omdat er na elkaar drie archeologische bureaus aan deelnamen die door een onderling misverstand dachten op de nieuwe locatie de oude Zijtwinde te zullen aantreffen. De conclusie "geen Zijtwinde gevonden", is dan wel logisch, maar verwarrend, omdat het bestaan van de middeleeuwse Zijtwinde ook al werd betwijfeld.

Over deze en andere archeologische projecten is meer te lezen op de website www.rag-archeologie.nl of in het kleurige lijfblad POLDERGEEST van **Stichting RAG** (Regionale Archeologie Gheestmanambocht). Deze archeologieafdeling met ong. 60 leden, waarvan ik in 2002 de 'kraamvader' was, is aangesloten bij de AWN. De laatste jaren hebben de stichtingen COOG en RAG zich samen ingezet voor het behoud van een heel bijzonder restant cultuur en natuur, dat als een soort Schokland in de Noordoostpolder de economisch noodzakelijke, maar voor het landschap desastreuze, herverkaveling heeft overleefd. Misschien zijn er ook onder jullie belangstellenden, die voor €6 (COOG) resp. €7 (RAG) lid willen worden? Beide stichtingen organiseren gratis een lezing en een excursie per jaar en uiteraard krijgt men eerder genoemde clubbladen.

Het Kerk- en Dergmeer-gemaal met molenhuis op het 'Oude Kerkhof' te Oudkarspel

Een van de weinige restanten, die zijn overgebleven van het befaamde oude Rijk der Duizend Eilanden is het z.g.

Kerk- en Dergmeer-gemaal Foto Jaap van Rossum

Kerk- Dergmeer-ensemble aan de Kerkmeerweg ten noord-westen van Oudkarspel. Het gemaal (1916) met molenhuis (ca.1840) op het 'Oude Kerckhoff' (volgens actes uit de 16de en 17de eeuw) is tegenwoordig een romantische bomenbult tussen de lage groentevelden, die uit de greep van de bulldozers is ontsnapt. Hoewel mijn vader, overleden in 1956, polderbestuurder was van het Geestmerambacht, de banne Oudkarspel en deze twee binnenpolders, kreeg ik pas veel later in de gaten dat de Dergmeer (vóór 1542, mogelijk ca. 1525) Kromwater (1546) en Kerkmeer (1547) ongeveer ¾ eeuw vóór de grote droogmakerijen waren drooggelegd. De pioniers in het Geestmerambacht leverden met hun primitieve molens vergeleken met de UNESCO-bekroonde Beemster (1612) relatief óók een grote prestatie, die dus minstens locale erkenning verdient.

In Nederland zijn ruim 400 droogmakerijen, die voldoen aan de definitie van 'meren, die na het graven van een ringvaart met een ringdijk, droog zijn gemalen'. Samen met de Achtermeer (mogelijk 1533) bij Alkmaar waren de drie genoemde droogmakerijen in het Geestmerambacht de oudste van Nederland (misschien zelfs ter wereld) bleek mij door bestudering van een tien-

tal zeer betrouwbare bronnen (Mr. G. de Vries Azn, P. Schuitemaker, Prof. A.J. Thurkow, WP-encyclopaedie, K. Zeeman, J. Otto, Dr. D. Aten, Prof. G.A. Borger, Dr. Chr. Streefkerk en Dr. H. van Zwet). De vier laatstgenoemden hebben mij gesteund bij het onderzoek, in het bijzonder Prof. Guus Borger (UVA) en waterschapsarchivaris Chris Streefkerk, vroeger directeur van het Regionaal Archief in Alkmaar. In 2002 heb ik na overleg met de eigenaar en bewoner Björn de Vries, een uitvoerig pleidooi gestuurd naar de provincie om het K&D-ensemble te behouden als provinciaal monument en ik heb dit verhaal ook geplaatst in het COOG-boek 'Oudkarspel, meer dan 4 eeuwen veldnamen, met de oudste droogmakerijen'. Zie de websites van COOG: www.coog.nl en RAG www.rag-archeologie.nl. Een delegatie vanuit Haarlem, werd in 2002 bij het K&D-ensemble ontvangen door een delegatie van bestuurders van historische verenigingen en de gemeente Langedijk, maar de provincie vond het wel héél waardevol, maar monumentverklaring nog niet urgent en men verwees naar de gemeente. Wel beloofden ze steun als het K&D-complex door het steeds uitbreidende industriegebied Breekland in gevaar zou komen. De provincie heeft die steun echter wel al direct

geconcretiseerd door een landschapsplan te laten ontwerpen, waarin een waterpartij als calamiteitberging rondom het ensemble was gepland en Breekland een groen gezicht zou krijgen. Dit plan werd helaas door de gemeente als te duur en zogenaamd te laat ter zijde gelegd.

Oproep voor de Handtekeningactie en een Cultuur-Heemtuin bij het K&D!

Namens Stg. COOG en Stg. RAG is toen een handtekeningactie gestart om de gemeente Langedijk er toe te bewegen het gehele K&D-ensemble als gemeentemonument te behouden. Ik ben sinds 2 jaar lid van de Erfgoedcommissie (de vroegere Monumentencommissie) en ik denk dat er meer kansen zijn met zo'n actie.

Tot nu toe heeft deze actie zo'n 400 handtekeningen opgeleverd en wij hopen dat jullie na lezing van dit artikel via een mail aan mij (g.kalverdijk@planet.nl) of anderszins er nog een (of meer van anderen) aan toe wilt voegen. In de bus naar Wieringen kreeg ik de handtekening van de eerste IVN-er al binnen, namelijk van mijn busbank- en dorpsgenoot Ad Edelman. Mijn verhaal was te ingewikkeld om in de bus te vertellen en jullie reis te bederven, waardoor ik nu maar hoop dat jullie dat waarderen en alsnog een sympathiebetuiging opsturen. Een formulier met een motivatie om de handtekening te zetten is te vinden op genoemde websites of via mijn adres op te vragen: Van Merlenlaan 10, 1852 CG Heiloo.

Tenslotte nog dit: met onze voorzitter Hans van Os en Jan Vrouwe besprak ik het idee mensen uit de kringen van KNNV en IVN te interesseren voor een **educatieve heemtuin, ook met oude cultuurgewassen**, die door gemeenteaankoop van een aangrenzend stuk land met hulp van vrijwilligers zou kunnen worden verzorgd in samenwerking met volkstuinters uit Oudkarspel. De traditionele lorrie op rails kan dan ook weer benut worden, zeker een leuke attractie voor kinderen. Dit plan verkeert nog in

een pril stadium, dus wij hopen op reacties en brainstormers! **Graag dus ook hiervoor een reactie!**

De provinciale cultuurhistorici dringen namelijk aan op een breder plan voor het K&D en wij denken zelf nog aan plaatsing van waterstaatkundige en agrarische objecten op kleinere schaal, zoals een overhaal, molentypes (reeds 2 toegezegd), een sluisje enz. Het belangrijkste is dat een door Björn de Vries aangekochte diesel weer lustig ronddraait met de oude molenvijzel (die overbleef na de molenbrand op 29 december 1914) in het gerestaureerde gemaaltje. Aan Björns enthousiasme valt niets af te dingen, ondanks zijn financiële investeringen die nog onvoldoende door de gemeente op waarde zijn geschat. Zelfs heeft hij recent een aanzienlijke aanvulling gegeven op mijn publicatie, door een prachtig boek te schrijven onder de titel: 'Een West-Friese affaire, malers in de Kerk en Dergmeer'. Het boek van 153 bladzijden bevat ongeveer even zo vele foto's en kaartjes in kleur en is voor 20 euro te verkrijgen.

Excursie naar het K&D-ensemble: op 16 oktober 2010 naar kerk, kroeg en Kerkmeer te Oudkarspel

Wil je dit alles aanschouwen? De stichtingen COOG en RAG nodigen jullie hierbij van harte uit deel te nemen aan een excursie, die volgens onderstaand schema zal verlopen, maar ook deels kan worden bijgewoond. Opgave bij een van de volgende adressen is niet nodig, maar wel prettig om de drukte te peilen: Arie Leijen (0226-315780) Jacob Keizer (0226-314996) coogsecretaris@quicknet.nl of via mijn eerder genoemde e-mailadres. De websites van RAG en COOG geven ook nadere inlichtingen en eventuele laatste berichten.

Programma

10.30 uur. Ontvangst in de Allemanskerk

opschrift gemaal Foto Jaap van Rossum

aan de Dorpsstraat van Oudkarspel. Na een gratis kopje koffie of thee vertelt drs. Carla Rogge (architectuur- en bouwhistoricus, auteur van diverse publicaties over kerken) ons alles over interieur en exterieur van de fraaie kerk en het uitstekende orgel.

Ca. 12.00 uur. Wandeling door het dorp o.l.v. Ger Kalverdijk met aandacht voor cultuurhistorische en archeologische bijzonderheden, die we onderweg tegenkomen.

Ca. 12.45 uur. Lunch in café De Knip in de z.g. Luizeknip, het Noordeinde van Oudkarspel. Voor deze eenvoudige lunch op eigen kosten is **opgave vóór 10 oktober wél noodzakelijk!**

Tussen de middag zal ook aandacht worden gegeven aan de geschiedenis van het Kerk- en Dergmeer-ensemble, waarbij Björn de Vries' boek ter inzage zal liggen en natuurlijk te koop is.

14.00 uur. Korte wandeling naar het K&D-ensemble. Daarna wordt de diesel met de oude vijzel door Björn gedemonstreerd in het leuke gemaaltje, waarbij toelichting wordt gegeven.

Ca 15.00 uur. Afsluiting.

Het zou leuk zijn voor Carla, Björn en onze cultuurgerichte leden van COOG en RAG op deze dag kennis te kunnen maken met de natuurgerichte leden van IVN en KNNV!

Heiloo, 10 augustus 2010